

Date: 17th December-2025

TOG'LI HUDUDLARDA REKREATSION MASKANLARNI TASHKIL ETISH TAMOIYLLARINI TAKOMILLASHTIRISH (JIZZAX VILOYATI MISOLIDA)

Quvondiqova Muyassar Ulug'bek qizi
Magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tog'li hududlarda rekreatsion maskanlar tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari, ularni samarali boshqarish tamoyillari hamda O'zbekistonning Jizzax viloyati misolida mavjud rekreatsion salohiyat tahlil qilinadi. Tog'li hududlarning geomorfologik, tabiiy-iqlimiy va ekologik xususiyatlari rekreatsion faoliyatni rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Maqolada Jizzax viloyatining Zomin, Forish va Baxmal tumanlaridagi tabiiy manzarali hududlarning rekreatsion imkoniyatlari, ulardan foydalanishdagi muammolar va takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar keltiriladi. Tadqiqot natijalari tog'li hududlarda barqaror turizmni rivojlantirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va mahalliy aholining turmush farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: rekreatsiya, tog'li hududlar, barqaror turizm, Zomin milliy bog'i, ekologik boshqaruv, rekreatsion salohiyat, landshaft, turistik infratuzilma, Jizzax.

Аннотация: В данной статье анализируются научно-теоретические основы организации рекреационных зон в горных территориях, принципы их эффективного управления и существующий рекреационный потенциал на примере Джизакской области Узбекистана. Геоморфологические, природно-климатические и экологические особенности горных территорий служат важным фактором развития рекреационной деятельности. В статье представлен рекреационный потенциал живописных территорий Заминского, Фаришского и Бахмальского районов Джизакской области, проблемы их использования и научно обоснованные предложения по их улучшению. Результаты исследования служат развитию устойчивого туризма в горных территориях, обеспечению экологической безопасности и повышению благосостояния местного населения.

Ключевые слова: рекреация, горные территории, устойчивый туризм, Заминский национальный парк, управление природопользованием, рекреационный потенциал, ландшафт, туристическая инфраструктура, Джизак.

Abstract: This article analyzes the scientific and theoretical foundations of the organization of recreational areas in mountainous areas, the principles of their effective management, and the existing recreational potential on the example of the Jizzakh region of Uzbekistan. The geomorphological, natural-climatic and ecological characteristics of mountainous areas serve as an important factor in the development of recreational activities. The article presents the recreational potential of scenic areas in the Zamin, Forish and Bakhmal districts of the Jizzakh region, problems in their use and scientifically based proposals for their improvement. The results of the study serve to develop

sustainable tourism in mountainous areas, ensure environmental safety and improve the well-being of the local population.

Keywords: recreation, mountainous areas, sustainable tourism, Zamin National Park, environmental management, recreational potential, landscape, tourist infrastructure, Jizzakh.

KIRISH

Tog'li hududlar har doim o'zining tabiiy landshafti, bioxilma-xilligi va iqlimiy sharoitlari bilan insonlar uchun jozibador bo'lib kelgan. Shu bois, bunday hududlarda rekreatsion maskanlarni tashkil etish va rivojlantirish barqaror turizmning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Rekreatsiya — insonning jismoniy va ruhiy holatini tiklash, hordiq chiqarish va sog'lomlashtirish faoliyati bo'lib, undan foydalanishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish hududlarning ekologik barqarorligi uchun ham ahamiyatlidir.

O'zbekistonning tabiiy-geografik hududlari orasida Jizzax viloyati alohida o'rin egallaydi. Bu hududning katta qismini Nurota tizmalari, Molguzar va Turkiston tog'lari egallagan bo'lib, ular rekreatsion maskanlar tashkil etish uchun tabiiy imkoniyatlarga boy. Jumladan, Zomin milliy bog'i, Baxmal tumanidagi O'smat, Forishdagi Fazman va Uxum kabi manzarali hududlar nafaqat ichki, balki xalqaro turizm uchun ham salohiyatga ega. Viloyatda 2020–2024-yillar davomida rekreatsion xizmatlarga bo'lgan talab 25–30 foizga oshgani kuzatilmoqda. Bu esa hududda rekreatsion infratuzilmani ilmiy asosda takomillashtirish zaruratini yana-da oshiradi.

Biroq tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni tashkil etish jarayonida muayyan muammolar ham mavjud. Ular qatoriga infratuzilma yetishmasligi, transport qulayliklarining cheklanganligi, ekologik yuklamaning oshishi, suv resurslaridan noto'g'ri foydalanish va landshaftlarning antropogen bosim ostida degradatsiyaga uchrashi kiradi. Ayniqsa, ommaviy turizmning tartibga solinmagani natijasida ayrim maskanlarda chiqindilar ko'payishi, o'simlik va hayvonot dunyosiga zarar yetishi kuzatilmoqda. Shu sababli rekreatsion hududlarni tashkil etishda ekologik monitoring, tashrif buyuruvchilar oqimini tartibga solish, zonalash tamoyillariga amal qilish muhim hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni takomillashtirish borasidagi ilmiy yondashuvlar hali to'liq shakllanmagan. Rekreatsion landshaftlarni baholash, ularning sig'imi, barqaror ekspluatatsiya tamoyillari hamda ekologik boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish ushbu tadqiqotning asosiy maqsadini tashkil etadi. Tadqiqotda Jizzax viloyatidagi tog'li hududlar rekreatsion salohiyati tizimli ravishda tahlil qilinib, zamonaviy rekreatsion boshqaruv tamoyillari asosida takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqiladi.

ASOSIY QISM

Tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni tashkil etishning samarali tamoyillari ko'plab jihatlar – tabiiy resurslar, landshaft xususiyatlari, ekologik barqarorlik va turizm infratuzilmasini uyg'unlashtirishga asoslanadi. Jizzax viloyati misolida, Zomin, Forish va Baxmal tumanlaridagi tog'li hududlar rekreatsion salohiyatga boy bo'lib, ular sayyohlik va

Date: 17th December-2025

dam olish uchun qulay sharoitlar yaratadi. Shuningdek, mazkur hududlarda joylashgan milliy bog'lar, tog' qoyalar va vodiylar turizmni rivojlantirishda muhim tabiiy bazani tashkil etadi [1, 32-b.].

Birinchidan, tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni tashkil etishning asosiy tamoyili – tabiiy landshaft va ekologik muhitni muhofaza qilishdir. Landshaftning tabiiy holatini saqlash, antropogen bosimni kamaytirish va chiqindilarni boshqarish rekreatsion hududning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi. Zomin milliy bog'ida olib borilgan ekologik monitoring natijalari shuni ko'rsatadiki, tashrif buyuruvchilar oqimi yil davomida 15–20 foizga oshgani bilan, hududda chiqindilarni to'plash va qayta ishlash tizimi orqali ekologik yuklama nazorat qilinmoqda [2, 44-b.]. Shu bilan birga, hududni zonalash tamoyillari – dam olish, sport, tabiatni o'rganish kabi faoliyatlarni alohida zonalarga ajratish – tabiiy resurslardan foydalanishni optimallashtirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, rekreatsion maskanlarni tashkil etishda turizm infratuzilmasini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Tog'li hududlarda transport yo'llari, mehmonxonalar, dam olish punktlari, yo'l belgilari va xavfsizlik tizimlarini tashkil etish sayyohlar uchun qulaylik yaratadi. Baxmal va Forish hududlarida amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy turizm infratuzilmasi bo'lmagan hududlarda tashrif buyuruvchilar soni sezilarli darajada cheklangan, natijada hududning iqtisodiy salohiyati to'liq namoyon bo'lmaydi [3, 78-b.]. Shu sababli, infratuzilmani ilmiy asosda loyihalash va barqaror tarzda rivojlantirish rekreatsion maskanlarni muvaffaqiyatli faoliyat yuritishining muhim sharti hisoblanadi.

Uchinchidan, barqaror turizm tamoyillarini joriy etish zarurati dolzarbdir. Bu tamoyil tabiiy resurslardan ortiqcha foydalanmaslik, mahalliy aholining turizm faoliyatidan manfaatdorligini oshirish va hududning ekologik holatini saqlashga qaratilgan. Masalan, Forish tumanida mahalliy aholining qo'shilishi bilan tashkil etilgan ekoturizm loyihalari muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatmoqda. Ushbu tajriba shuni ko'rsatadiki, mahalliy resurslar va ekologik bilimlar bilan birlashtirilgan rekreatsion maskanlar uzoq muddatli barqaror natijalar beradi [1, 35-b.].

To'rtinchidan, innovatsion texnologiyalarni joriy etish rekreatsion maskanlarni yanada takomillashtirish imkonini beradi. Masalan, virtual yo'l xaritalari, interaktiv turist qo'llanmalari, dron orqali landshaft kuzatuv, onlayn rezervatsiya tizimlari sayyohlarning hududga kirishini tartibga soladi va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Bu tamoyil Jizzax viloyatining tog'li hududlarida qo'llanilishi hududni raqobatbardosh rekreatsion maskan sifatida shakllantiradi [4, 59-b.].

Shuningdek, ekoturizm va madaniy turizmni integratsiya qilish rekreatsion maskanlarni diversifikatsiya qilish imkonini beradi. Masalan, Zomin milliy bog'idagi o'simlik va hayvonot dunyosi bilan tanishish, mahalliy an'anaviy hunarmandchilikni ko'rish va tog'li hududlarda sog'lomlashtirish faoliyatlari birlashtirilsa, hududning turizm salohiyati oshadi. Bu esa nafaqat iqtisodiy daromadni oshirish, balki mahalliy aholi bandligini ta'minlashga xizmat qiladi [3, 80-b.].

Date: 17th December-2025

Yuqoridagi tamoyillar asosida rekreatsion maskanlarni tashkil etish Jizzax viloyatida quyidagi natijalarga olib keladi:

- tabiiy resurslarning barqaror ekspluatatsiyasi;
- mahalliy aholining turizm va rekreatsion xizmatlardan foydasi;
- ekologik xavfsizlikni saqlash;
- hududning raqobatbardosh rekreatsion markaz sifatida rivojlanishi;
- sayyohlar uchun qulay infratuzilma va xavfsizlik.

Shu bilan birga, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hududni rivojlantirishda davlat siyosati va mahalliy boshqaruv organlarining rolini kuchaytirish, ekologik monitoring va zonalash tamoyillarini to'liq joriy etish, barqaror turizm tamoyillarini integratsiya qilish zarur. Faqat shu yo'l bilan tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni tashkil etish nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ekologik barqarorlikni ta'minlaydi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Jizzax viloyatining tog'li hududlarida rekreatsion maskanlarni tashkil etishning samarali tamoyillari tabiat resurslari, landshaft xususiyatlari, turizm infratuzilmasi va ekologik barqarorlikni uyg'unlashtirishga asoslangan. Zomin, Forish va Baxmal tumanlaridagi hududlar rekreatsion salohiyatga ega bo'lib, ularning tabiiy landshaftlari, o'simlik va hayvonot dunyosi, shuningdek, iqlim sharoitlari sayyohlar uchun jozibadorlik yaratadi [1, 32-b.].

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, hududni barqaror rivojlantirish uchun ekologik monitoring va hududni zonalash tamoyillari asosida tashrif buyuruvchilar oqimini tartibga solish zarur. Zomin milliy bog'idagi kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, ekologik boshqaruv tizimi yo'q hududlarda tabiiy resurslar va landshaftga ortiqcha yuklama tushgan, natijada ba'zi maydonlarda o'simlik qoplamining kamayishi va hayvonot turlarining qisqarishi kuzatilgan [2, 44-b.]. Shu bois, hududni rekreatsion zonalarga ajratish va har bir zonaning turizm sig'imini aniqlash hududni barqaror ekspluatatsiya qilishda muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari infratuzilmaning rivojlanishi sayyohlar soniga bevosita ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Baxmal va Forish hududlarida transport, mehmonxona va xavfsizlik infratuzilmasi yetarli bo'lmagan maskanlarda tashrif buyuruvchilar soni sezilarli darajada past bo'lgan. Shu bilan birga, barqaror turizm tamoyillari joriy etilgan hududlarda, ayniqsa ekoturizm loyihalari faoliyat ko'rsatgan joylarda tashrif buyuruvchilar oqimi ortgan, mahalliy aholining daromadi oshgan va hududning ekologik holati saqlangan [3, 78-b.].

Innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi natijalari ham ijobiy bo'ldi. Onlayn rezervatsiya tizimlari, interaktiv xaritalar, dron kuzatuvlari va mobil ilovalar orqali sayyohlar hududda xavfsiz va samarali harakat qilish imkoniga ega bo'ldi, bu esa rekreatsion maskanlarning raqobatbardoshligini oshirdi [4, 59-b.].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

- tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni tashkil etishda tabiiy resurslar va landshaftni saqlash birinchi darajali ahamiyatga ega;

Date: 17th December-2025

- infratuzilma va transport tizimi rivojlangan hududlar barqaror turizmni rag'batlantiradi;

- ekologik monitoring va zonalash tamoyillari hududni barqaror ekspluatatsiya qilishni ta'minlaydi;

- innovatsion texnologiyalarni qo'llash sayyohlar uchun qulaylik yaratadi va hududning raqobatbardoshligini oshiradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Jizzax viloyatidagi tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni rivojlantirish ilmiy asoslangan boshqaruv va barqaror turizm tamoyillari bilan uyg'unlashtirilsa, nafaqat hududning iqtisodiy salohiyati oshadi, balki ekologik barqarorlik va mahalliy aholi manfaatlari ham ta'minlanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Jizzax viloyatidagi tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni tashkil etish samarali boshqaruv tamoyillari, barqaror turizm va ekologik monitoring asosida amalga oshirilsa, hududning turizm salohiyati sezilarli darajada oshadi. Zomin, Forish va Baxmal tumanlaridagi tabiiy landshaftlar, o'simlik va hayvonot dunyosi, shuningdek, iqlim sharoitlari sayyohlar uchun jozibadorlik yaratadi. Shu bilan birga, hududni zonalash va tashrif buyuruvchilar oqimini nazorat qilish ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni rivojlantirishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: tabiiy resurs va landshaftni muhofaza qilish, infratuzilmani rivojlantirish, barqaror turizm tamoyillarini joriy etish, innovatsion texnologiyalarni qo'llash va ekoturizm hamda madaniy turizmni integratsiya qilish. Ushbu tamoyillar hududni iqtisodiy jihatdan samarali, ekologik xavfsiz va sayyohlar uchun qulay maskan sifatida shakllantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xudayberdiyev A. Tog'li hududlarda rekreatsion maskanlarni rivojlantirish tamoyillari. – Toshkent: Fan, 2019. – 120 b.
2. Islomov B. Zomin milliy bog'ining ekologik monitoringi. – Toshkent: Ijtimoiy Fikr, 2020. – 95 b.
3. Tursunov S. Jizzax viloyatining rekreatsion salohiyati. – Jizzax: Nasaf, 2021. – 110 b.
4. Karimova N. Barqaror turizm va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 130 b.
5. Abdullayev R. Ekoturizmning hududiy rivojlanishdagi roli. – Samarqand: Universitet Nashriyoti, 2020. – 102 b.
6. Rasulov D. Tog'li hududlarda turizmni rivojlantirish strategiyalari. – Toshkent: Turizm, 2018. – 87 b.
7. Akbarova L. Rekreatsion maskanlar va ekologik barqarorlik. – Buxoro: Fan va Ma'rifat, 2021. – 115 b.
8. Yusupov O. Mahalliy aholining turizm sohasidagi ishtiroki. – Jizzax: Nasaf, 2019. – 98 b.

